

УДК 323.3-057.85:331.105.44:008](477)"192"

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.6(287).17-22

Василь Шейко,

доктор історичних наук, професор, ректор ХДАК,
дійсний член Національної академії мистецтв України,
заслужений діяч мистецтв України,
e-mail: rector-2@ic.ac.kharkov.ua

Інтелігенція та влада України в першій половині 20-х років ХХ століття

У статті проаналізовано процеси еволюції поглядів старої інтелігенції щодо влади та робітничо-селянських мас на початку 20-х рр. ХХ ст. Значну увагу приділено ролі професійних спілок у налагодженні ділової співпраці різних верств старої інтелігенції з владними структурами радянсько-партійного більшовицького режиму в Україні.

Актуальність. Аналізуються малодосліджені процеси трансформації світоглядних позицій старої інтелігенції України щодо радянського режиму та його господарської й культурної політики, ставлення до старої інтелігенції. Висвітлено роль професійних спілок у налагодженні ділової співпраці старої інтелігенції з більшовицькою владою в Україні.

Методологічною основою дослідження слугували культурологічні принципи й методи, що дали змогу виявити складні та болісні проблеми відносин влади й інтелігенції на початку 20-х рр. ХХ ст. Автор з'ясував роль профспілок інтелігенції в налагодженні виробничих відносин із владними радянсько-партійними структурами, що окупували Україну.

У результаті проведеного дослідження на основі архівних матеріалів і друкованих джерел того часу висвітлено актуальні й до сьогодні проблеми відносин старої інтелігенції з більшовицьким режимом в Україні, котрий робив усе можливе задля завоювання прихильності цієї верстви, адже без її участі не міг ані існувати, ані оновити економіку, ані побудувати нову культуру.

Новизна статті полягає у тім, що за допомогою культурологічної методології вдалося проаналізувати складні й карколомні процеси диверсифікації поглядів старої інтелігенції у ході вимушеного налагодження її ділових відносин із радянським режимом в Україні. Водночас продемонстровано роль професійних спілок інтелігенції у цьому процесі.

Практичне значення результатів дослідження, що містяться у статті, полягає у тім, що вони можуть слугувати основою для продовження дослідження у визначеному ракурсі й вивчення значущих аспектів теорії та історії культури України. До того ж результати пропонованої розвідки можуть стати в пригоді в освітньому процесі під час опанування історії вітчизняної культури.

Ключові слова: українська культура; стара інтелігенція; влада; еволюція поглядів інтелігенції України; професійні спілки інтелігенції

Постановка проблеми. Нині Україна відзначає 100-річний ювілей подій Української революції 1917—1921 рр., саме тому диверсифікація поглядів старої інтелігенції щодо радянського режиму в нашій країні на початку 20-х рр. ХХ ст. залишається актуальною, а її вивчення — на часі.

Більшовицька влада в Україні була приречена вести боротьбу за прихильність старої інтелігенції, адже від цього залежала її подальша доля. Як наслідок — після гучних гуманітарних гасел радянський режим переважно силовими методами "використав" можливості старої інтелігенції, а згодом, коли підросла нова, робітничо-селянська, вихована на комуністичних ортодоксальних догматах, попередників розсіяли, розстріляли, піддали репресіями, знищили в тюрмах і на каторгах.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз джерел і літератури за окресленою тематикою автор здійснив у монографії [22].

Мета статті — розглянути процеси еволюції поглядів старої інтелігенції щодо влади та робітничо-селянських мас на початку 20-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці громадянської війни в Україні радянська влада, після остаточного закріплення, доклала чимало зусиль до залучення старої інтелігенції на свій

бік, розуміючи, що саме від позитивного розв'язання цієї проблеми залежала подальша доля більшовицького режиму в республіці. Водночас багато аспектів нового життя були пов'язані з питаннями матеріального, побутового та правового стану й статусу представників інтелігенції. Наприклад, зведення про її економічне й політичне становище в Харківській губернії свідчили, що "з підвищенням тарифних ставок настрої радслужбовців хороший"; "настрої шкільних робітників пригнічений у зв'язку з невплатою платні, заняття у школах проходять нормально"; "настрої медперсоналу погані, тому що останню платню не отримують по три місяці"; "політстановище шкільних робітників погане по тій причині, що платня остання не видавалася"; "настрої радслужбовців Харківського округу пригнічені через низьку платню праці" (вересень 1924 р.) [10]. Такі зведення були доволі типовими для першої половини 20-х рр. ХХ ст., і більшовицький режим, що прагнув повернути до своїх ідеалів стару інтелігенцію, вдавався до різноманітних спроб налагодження взаємодії з нею. Особливо це стосувалося намагань "перевиховати" її ідеологічно на основі догм марксизму-ленінізму.

Українською гостро й болісно відбувалося встановлення відносин між інженерно-технічною інтелігенцією (ІТІ) і робітниками в умовах панування так званої дикта-

тури пролетаріату в Україні. Зокрема, від моральних, політичних і матеріальних настроїв окремих представників ІП залежало її ставлення до радянського режиму та співпраця з ним. Саме тому українська партійна верхівка вживала всіх можливих заходів для налагодження ефективного зв'язку між інженерно-технічним і робітничим персоналом підприємств. Наприклад, Донецький губком КП(б)У разом із губернською радою профспілок звернулися в листопаді 1924 р. до окружних, куштових, районних комітетів, усіх осередків і членів Донецької організації КП(б)У з відкритим листом "Про ставлення до спеціалістів". Автори звернення, крім партійних і радянських догм щодо старої інтелігенції, акцентували увагу на низці начебто успішних заходів у справі її морального "завоювання". "Зсув, який за останній рік ми спостерігаємо в таборі учителів, — йшлося у відкритому листі, — найбільш яскраво, у тій чи іншій мірі й серед інших верств інтелігенції і спеціалістів, говорить про те, що в цьому питанні передбачення Леніна повністю виправдало себе" [11]. У листі також зазначено, що "порівняно з першими роками революції... ми маємо в країні, зокрема у нас — в Донбасі, ряд великих успіхів і у відношенні засвоєння членами партії правильної лінії, у відношенні зближення спеціалістів з робочими і засвоєння ними нашої політики. Однак у цьому питанні є ще багато ненормальностей, нерідкі антиспеціалістські настрої як серед відсталих верств робітників, так і серед недостатньо витриманих членів партії, спостерігаються ще випадки конфліктів, партійні й профспілкові організації нерідко ще недостатньо приділяють уваги питанню про спеціалістів і роботи серед них" [11].

Донецький губком КП(б)У і губернська рада профспілок, проаналізувавши процес розшарування інтелігенції, дійшли висновку: "Серед спеціалістів більшість людей пасивних у питаннях політичних, у відношенні з партійними і профспілковими організаціями. Вони поки що не приймають участь у суспільній роботі, зайняті лише виробничими справами. Є активна верства, яка працює з нами. Вони активно приймають участь у розробці, ведуть культурну роботу. Є, нарешті, невелика група, яка яскраво виражає собою всі пережитки капіталістичних порядків. Вони працюють у нас із "сумної необхідності", у стосунках з робочими ще не відмовилися від старих часів. Важко говорити про чисельне співвідношення цих груп. Ясно одне, ми можемо знайти на кожному підприємстві нашу групу серед спеціалістів, які активно нам співчують, відколоти її від іншої протилежної групи і потягнути за першою групою середню, перетягнути, таким чином, на свою сторону "болото", яке коливається" [12].

Водночас губком партії та губпрофрада констатували значну відчуженість між спеціалістами, з одного боку, робітничими профспілками й партійними організаціями — з іншого. Влада зауважувала про віддаленість ІП від професійної, культурної та політичної роботи й життя підприємств, що доповнювалася випадками нездорового ставлення до неї з боку місцевих організацій, іноді огульного звину-

вачення у всіх недоліках на виробництві [12]. Найпоширенішими причинами конфліктів були й взаємна неповага, прагнення спеціалістів працювати по-старому, без належної уваги до потреб простих працівників, грубе ставлення до них. Ці явища доповнювалися зловживаннями в адміністративній та профспілковій практиці з боку окремих інженерів і техніків, які часто-густо доходили до вчинків, що межували з криміналом [14].

Щоправда, за свідченнями губпарткому, траплялися й випадки доброзичливих відносин між спеціалістами й робітниками.

У зазначеному листі Донецького губкому КП(б)У (листопад 1924 р.) особливу увагу приділено питанню так званого спецеїдства, надзвичайно поширеному в той період і в Україні. Цей термін, до речі, означав відмову від участі представників ІП колишньої генерації в соціалістичному будівництві. Поняття увійшло у вжиток ще в роки громадянської війни, коли група "лівих комуністів" та їхніх послідовників виступила проти залучення старих військових фахівців.

У листі було зазначено й причини, на яких ґрунтувалося спецеїдство: низький культурний рівень робітників Донбасу; значна різниця в оплаті праці й забезпеченні квартирами; відчуженість спеціалістів від робітників, партійних і профспілкових організацій, офіційної лінії партійно-більшовицького керівництва в Україні щодо старої інтелігенції [15].

Зазвичай влада мусила надати спеціалістові житло, і пересічний працівник, як ніхто інший, відчував наслідки квартирної кризи: технік отримував від 50 до 175 руб., кваліфікованіший фахівець — 250—400 руб. плюс премія, тоді як простий працівник — 30 руб., кваліфікований — 100 руб. [13]. В арсеналі порушень щодо робітників також зафіксовані обрахунки, брак чітких розцінок норм праці й письмових угод з артілями, невиконання техперсоналом угод, необґрунтовані штрафи, безпідставні звільнення, залякування з боку техадміністрації тощо [14].

І, зрозуміло, Донецький губком КП(б)У та губпрофрада у своєму листі закликали до боротьби із негативними явищами спецеїдства [15]. Особливо гостро критикували помилки з боку партійних і профспілкових організацій: неухважне ставлення до спеціалістів і недостатньо тверде й категоричне заперечення спецеїдства. Водночас до винних спеціалістів вживали доволі суворих заходів, як, наприклад, шість місяців в'язниці за відправлення кур'єра на базар [16].

У зазначеному листі Донецький губком КП(б)У і губпрофрада закликали до рішучого впровадження партлінії стосовно спеціалістів з метою залучення на свій бік старої інтелігенції. "Перелом рішучий, недвозначний в середовищі учительства, — тішили себе надією партійно-радянські керманічі в Україні, — ряд заяв інтелігенції у зв'язку зі смертю Леніна, наявність верстви техніків, які віддані справі й активно співпрацюють з нами, а також ряд інших ознак говорять за те, що ми близькі до повної "моральної" перемоги над спеціалістами. Саме за цих умов нашим важливим завданням є значно більша активність із залучення

спеціалістів у всю роботу наших організацій (виробничих, профспілкових, культурних та ін.)" [14].

Формально радянський режим сподівався налагодити відносини з інтелігенцією за допомогою диференційованого підходу до різних її верств, через докладне пояснення ортодоксальних основ політики партійного апарату. "Необхідно, — зауважували автори відкритого листа, — індивідуальне, терпляче, наполегливе роз'яснення за допомогою представників місцевого відділення (підрайкому) союзу спеціалістам, які не вміють налагоджувати гарних відношень з робочими" [17].

Урядові структури більшовицького режиму в Україні необґрунтовано заявляли, що в настроях спеціалістів щодо влади наступив перелом вже після 1923 р. З одного боку, вони вважали, що саме завдяки поліпшенню матеріально-побутового стану, підвищенню професійного та політичного рівня начебто вдалося змінити позицію інтелігенції. З іншого боку, зведення з місць 1923 р. яскраво свідчили про політичну індиферентність і професійну байдужість спеціалістів. Зокрема, представники політвідділу Донецької залізниці в березні 1923 р., зауважуючи про ініціативну й енергійну роботу червоних спеціалістів, стверджували, що "зовсім інша справа у ставленні до транспорту з боку спеціалістів старої школи. Ці також шукають методів і виходів до того, як би відгородити себе від того чи іншого категоричного питання, щоб не мати відповідальності за його вирішення. Їх робота обмежувалася посиланням на документи, розпорядження, які давно втратили своє значення в умовах моменту, який переживали. Їх діяльність вимагає постійного впливу зовнішнього, що начебто за думкою авторів листа, — тактовно й делікатно виконувалося нашими товаришами — червоними спеціалістами" [18].

Більше того, Юзовський окружком КП(б)У в червні 1923 р. повідомляв про те, що технічний персонал ставився до всіх питань пасивно, формально, хоча його робота певним чином поживалася [19]. У політдоповіді Дебальцевського повіту за 1922 р., наприклад, наголошувалося, що старі фахівці намагалися використовувати червоних спеціалістів як буфер, прагнучи зберегти власний добробут й здобути авторитет у робітничих мас. Утім, це призвело до того, що пролетарі стали сприймати й червоного спеціаліста як експлуататора [20].

Попри зазначені недоліки, керівні органи оприлюднили фактично нереальні результати роботи з інтелігенцією. "Зсув у настроях інженерно-технічних робітників у бік громадськості, — наголошувалося в рішеннях розширеного Пленуму Донецького губбюро ІТС гірників у лютому 1925 р., — намітився ще на початку 1924 р. і, відзначений рішеннями 3-ї губернської конференції ІТС ВСГ, у квітні 1924 р. знайшов собі підґрунтя в енергійній кампанії з підвищення продуктивної праці, що розпочалася у всіх містах Донбасу, а також у поживаленні, з приходом осені, масової культурно-освітньої та виробничо-виховної роботи місцевих органів союзу гірничоробочих" [2].

Союз інженерів і техніків Донецької залізниці у звітах також зауважував про активізацію культурно-

освітньої та громадської роботи своїх членів. Так, якщо 1922 р. було проведено 1924 масові клубні заходи, то 1923 р. — 2088, а 1924 р. — 2109 [3]. Особливо поживалася гурткова та клубна робота інженерно-технічних секцій (ІТС). Зокрема, на Донецькій залізниці 1922 р. працювали 32 гуртки, членами яких були 806 представників ІТС Донецької залізниці, 1923 р. — відповідно 103 гуртки, до яких входив 3531 член ІТС, а 1924 р. — 225 гуртків і 6792 члени ІТС. Особливо відчутним збільшення учасників було в гуртках політграмоти: 1923 р. у 8 гуртках працювало 316 членів ІТС, а 1924 р. у 28 гуртках — уже 1005 осіб, тобто кількість гуртків та учасників — членів ІТС збільшилися майже в 3,5 раза. Ще більш вражаючою була динаміка техніко-виробничих гуртків: із 2 1923 р. до 8 1924 р., учасників — із 62 до 362 [7].

Про певні позитивні зрушення у цьому напрямі свідчать, наприклад, і матеріали IV Всеукраїнської конференції інженерів-металістів, що відбулася в жовтні 1924 р. [21]. Зміни у настроях технічних спеціалістів фіксують також документи I Всеукраїнського з'їзду з вивчення продуктивних сил народного господарства України, що був скликаний Наркомосом УРСР наприкінці 1924 — на початку 1925 р. і зібрав понад 500 науково-технічних спеціалістів республіки [1].

Керманічі партійно-радянського режиму в Україні, заформалізувавши можливості налагодження професійної співпраці робітників і спеціалістів, заявили про остаточне вирішення цього питання. Наприклад, у жовтні 1924 р. IV Всеукраїнська конференція інженерів-металістів, під тиском більшовицького уряду, відзначала, що "антагонізм, який був між робочим класом і технічними силами, в останній час зживається, і робочий клас на сьогодні вбачає в технічному персоналі єдиного помічника, який разом із ним відновлює нашу промисловість" [8].

Зауважимо, що відносини між пролетарями й старими спеціалістами ускладнювалися й тим, що до революційних подій 1917 р. останні становили особливу пільгову касту, яка працювала над замовленнями владарів капіталу, а робітники були лише пригнобленими виконавцями виробничого процесу. Після перевороту ситуація докорінно змінилася, й робітничий клас як основа так званої диктатури пролетаріату мав стати господарем країни, тоді як інженерно-технічні спеціалісти, втративши колишні привілеї, змушені були пристосовуватися до нового соціального стану, що цілковито залежав від простих трударів. Зазначені соціальні та правові мотиви, безумовно, впливали й на без того складні відносини між спеціалістами й робітниками, посилюючи явища спецеїдства. До того ж значна частина старої інтелігенції все ще плекала надію на повернення попереднього ладу, орієнтуючись або на переродження радянського режиму через неп, або на агресію міжнародного капіталу. Ці чинники також неабияк ускладнювали налагодження конструктивної взаємодії між зазначеними верствами.

З переходом до нової економічної політики профспілкові організації, особливо інтелігенції, ставали осередками ідеологічної боротьби, а дискусії щодо

майбутнього розвитку захопили й владні структури. Наймасовішою профспілковою організацією інтелігенції був Союз робітників освіти, до якого наприкінці 1921 р. приєдналися й представники мистецтв. І саме через такі організації радянський режим сподівався залучати на бік своєї догматичної ідеології інтелігенцію. Про це свідчить стаття наркома освіти УРСР Г. Гринька, надрукована на шпальтах газети "Коммунист" [6]. Автор спробував схарактеризувати політичні настрої різних верств інтелігенції України, які увійшли до складу профспілок, що об'єднували представників освіти, мистецтв і науковців. Слід зауважити, що саме наприкінці 1921 р. на з'їзді Союзу робітників освіти і мистецтв, котрий пройшов у Москві, відбулося їх об'єднання [5], однак нова профспілка діяла лише до кризи непу навесні 1922 р. Подібний процес відбувався і в Україні. У зазначеній статті, до слова, визначено завдання профспілок з огляду на введення нової економічної політики.

Г. Гринько розподілив усіх учасників профспілок на шість груп. Зокрема, групи працівників освіти й мистецтв були розпорочені та слабко пов'язані між собою. З введенням непу й поширенням дрібнобуржуазної ідеології, важким матеріальним становищем ці відцентрові сили значно активізувалися. Водночас нарком освіти зауважував, що внаслідок матеріальної скрути, а згодом — голоду, що розпочався під час громадянської війни, процес розпорочення й декваліфікації освітян прискорився. Вони переходили на інші роботи, переважно у радянській апарат чи земельну сферу залучаючись до сільської праці; організували нелегальні платні школи, групи занять тощо; підробляли у сфері торгівлі, на підсобних роботах. Як наголошував Г. Гринько, Раднарком України заслухав спеціальну доповідь про стан профспілкової роботи працівників освіти й констатував похвалення їх соціальної активності. Було зауважено про потребу поліпшення матеріального становища освітян, розвитку господарської ініціативи їх профспілок, максимального посилення в них освітньо-політичної роботи. "На нас чекає, — зазначив Г. Гринько, — довга й важка боротьба за радянську школу та освіту, необхідно нагодувати й одягнути свою армію освітян, об'єднати та політично виховати її лави" [6].

І, зрозуміло, в умовах відновлення буржуазної ідеології, насамперед через упровадження нової економічної політики, більшовицький партійний апарат в Україні дедалі більше уваги приділяв ідейно-політичній роботі серед інтелігенції, особливо — наймасовішого її загону — учительства. Зокрема, 31 травня 1921 р. політбюро ЦК КП(б)У, заслухавши питання "Про політроботу серед сільських учителів", постановило, що "для посилення об'єднання політроботи серед сільських учителів, при ЦК організувати трійку

із представників Всеробосу в Україні, завідувача сільською роботою в ЦК і представника Головополітосвіти. Аналогічні комісії утворити при губкомах" [9].

Уряд видав кілька важливих документів із зазначеного питання, зокрема й циркулярний лист ЦК КП(б)У всім губкомам республіки, оприлюднений 15 вересня 1921 р. [4]. У зверненні наголошувалося, що формування Союзу робітників освіти, розпочате в 1919 р., проходило у вкрай важких умовах. Це пояснювалося, з одного боку, переважно інтелігентським складом і розпороченістю його соціальних груп, а з іншої — причинами загального характеру, позаяк громадянська війна не давала змоги приділити цій проблемі достатньо уваги й сил. Як зазначалося в документах, негативне значення мало недооцінювання членами партії, незначна частина яких входила до об'єднання, роботи з ним, а отже все відбувалося самопливом. Сукупність обставин, що утруднювали розвиток профспілок, довершувала скрутне матеріальне становище інтелігенції. В Україні до зазначених чинників додавався й національний. Влада пов'язувала з ним антирадянський рух, активізований значною частиною старої інтелігенції, котрий розцінювала як бандитизм, що широко розгорнувся в республіці та був спрямований проти чинного режиму. "Не підготовлені до вірного розуміння історичного сенсу і соціального значення подій, які відбувалися на той час, — наголошувалося в листі ЦК КП(б)У, — робітники освіти, які соціально не були зацікавлені в оновленні капіталістичного ладу і лише по настрою свого розуму і культурним навичкам, пов'язаними з ним, опинилися у руслі контрреволюційної ідеології та петлюрівщини і ставали ворогами радянської влади" [4]. Водночас зазначалося, що начебто подібні настрої вже поринули в минуле.

Висновки. Отже, на початку 20-х рр. ХХ ст. партійно-радянський більшовицький режим, що остаточно окупував Україну, робив усе можливе, щоб залучити на свій бік стару інтелігенцію, без якої не міг оновити зруйноване господарство, а тим більше побудувати нову економіку та культуру, що відповідали б догматам марксистської ортодоксальної ідеології. На той час не могло бути й мови про "перевиховання" на цій основі старої інтелігенції. Щоправда, радянському режиму вдалося захопити її до співпраці, однак до виняткових заслуг нового уряду віднести цей факт складно, адже в буремні роки Української революції 1917—1921 рр. інтелігенція, через різні причини, змушена була контактувати з будь-якою владою.

У налагодженні конструктивних зв'язків між старою інтелігенцією й новою владою та робітничими масами Української республіки важливу роль відіграли професійні спілки.

Список використаних літератури та джерел

1. *Инженерный работник*. — 1925. — № 1. — С. 21—25.
2. *Инженерный работник*. — 1925. — № 2. — С. 41.
3. *Инженерный работник*. — 1925. — № 2. — С. 44.
4. *Коммунист*. — 1921. — 15 сентября. — № 206. — С. 1.

5. *Коммунист.* — 1921. — 23 октября. — № 237. — С 3.
6. *Коммунист.* — 1921. — 3 ноября. — № 247. — С. 2.
7. ХДОА (Харківський державний обласний архів). Ф. Р-1012. Оп. 1. Од. зб. 365. Арк. 135, 143, 144, 149.
8. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 2595. Оп. 1. Од. зб. 4005. Арк. 8.
9. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Од. зб. 11. Арк. 25.
10. ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України). Ф. 2. Оп. 1. Од. зб. 911. Арк. 4, 7, 19, 20-зв., 30.
11. ЦДАГО України. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. 1871. Арк. 2-зв.
12. ЦДАГО України. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. 1871. Арк. 3.
13. ЦДАГО України. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. 1871. Арк. 2-зв., 3-зв.
14. ЦДАГО України. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. 1871. Арк. 4.
15. ЦДАГО України. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. 1871. Арк. 3-зв.
16. ЦДАГО України. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. 1871. Арк. 3, 4-зв.
17. ЦДАГО України. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. 1871. Арк. 5.
18. ЦДАГО України. Ф. 2. Оп. 1. Од. зб. 909. Арк. 47-зв.
19. ЦДАГО України. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. 1531. Арк. 52-зв.
20. ЦДАГО України. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. 1102. Арк. 15.
21. ЦДАГО України. Ф. 2595. Оп. 1. Од. зб. 4005. Арк. 8.
22. Шейко В. М. Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917—1921 років : монографія / В. М. Шейко. — Харків : ХДАК, 2020. — 474 с.

Vasyl Sheyko

The intelligentsia and the authorities of Ukraine in the first half 20s of the twentieth century

The aim of this paper is to analyze the processes of evolution of the views of the old intelligentsia concerning the authorities and the working-class and peasants in the early 20s of the 20th century. Special attention is paid to the role of professional unions in establishing business cooperation of the various groups of the old intelligentsia with the Soviet officials of the Bolshevik regime in Ukraine.

Relevance. *The article analyzes the little-investigated processes of transformation of the worldview attitudes of the old intelligentsia of Ukraine regarding the Soviet regime and its economic and cultural policy, its attitude to the old intelligentsia. The author studies the various aspects of professional unions' activities in establishing business cooperation of the old intelligentsia with the Bolsheviks authorities in Ukraine.*

Problem statement. *Currently Ukraine appropriately marks the 100th anniversary of the events of the Ukrainian Revolution of 1917—1921. That is why the study of diversification of the views of the old intelligentsia regarding the Soviet regime in Ukraine in the early 1920s continues to be relevant. The Bolshevik regime in Ukraine was fated to win over the old intelligentsia. The further fate of this regime depended on this.*

The research methodology. *In this study the author uses culturological principles and methods, which make it possible to examine the complicated issues of the relationships between the authorities and the old intelligentsia in Ukraine in the early 1920s. The author also examines the role of the professional unions of the intelligentsia in establishing business relations with the Soviet and Bolshevik Party authorities that occupied Ukraine at that time.*

Results. *Drawing on principally archival records and printed publications of that time the author identifies relevant to this day issues of the interrelations of the old intelligentsia and the Bolshevik regime in Ukraine, which did their best to earn the sympathy of the majority of the old intelligentsia, because this regime could not exist without the old intelligentsia. The Soviet authorities were able to upgrade the economy and create new culture only in cooperation with the old intelligentsia.*

Novelty. *Using the culturological methodology the author analyses the complicated processes of diversification of the views of the old intelligentsia in the course of unwanted establishment of business relations with the Soviet regime in Ukraine. The paper also describes the role of the professional unions of the intelligentsia in this process.*

The practical significance. *The results of this study can be used for further research of the issues mentioned above as well as in the process of studying other aspects of theory and history and of Ukrainian culture. They also can be used in the educational process while studying the courses of history of national culture.*

Keywords: *Ukrainian culture; the old intelligentsia; evolution of views of the Ukrainian intelligentsia; professional unions of the intelligentsia*

References

1. *Inzhenernyj rabotnik.* (1925), 1, pp. 21—25.
2. *Inzhenernyj rabotnik.* (1925), 2, p. 41.
3. *Inzhenernyj rabotnik.* (1925), 2, p. 44.
4. *Kommunist.* (1921), 15 sentyabrya, 206, p. 1.
5. *Kommunist.* (1921), 23 oktyabrya, 237, p. 3.
6. *Kommunist* (1921), 3 noyabrya, 247, p. 2.
7. ХДОА (Harkivskij derzhavnij oblasnij arhiv). F. R-1012. Op. 1. Od. zb. 365. Ark. 135, 143, 144, 149.
8. ЦДАВО Украйини (Centralnij derzhavnij arhiv vishih organiv vladi ta upravlinnya Ukrayini). F. 2595. Op. 1. Od. zb. 4005. Ark. 8.
9. ЦДАВО Украйини. F. 166. Op. 2. Od. zb. 11. Ark. 25.

10. CDAGO *Ukrayini (Centralnij derzhavnij arhiv gromadskih ob'yednan Ukraini)*. F. 2. Op. 1. Od. zb. 911. Ark. 4, 7, 19, 20-zv., 30.
11. *CDAGO Ukrayini*. F. 3. Op. 1. Od. Zb. 1871. Ark. 2-zv.
12. *CDAGO Ukrayini*. F. 3. Op. 1. Od. Zb. 1871. Ark. 3.
13. *CDAGO Ukrayini*. F. 3. Op. 1. Od. Zb. 1871. Ark. 2-zv., 3-zv.
14. *CDAGO Ukrayini*. F. 3. Op. 1. Od. Zb. 1871. Ark. 4.
15. *CDAGO Ukrayini*. F. 3. Op. 1. Od. Zb. 1871. Ark. 3-zv.
16. *CDAGO Ukrayini*. F. 3. Op. 1. Od. Zb. 1871. Ark. 3, 4- zv.
17. *CDAGO Ukrayini*. F. 3. Op. 1. Od. Zb. 1871. Ark. 5.
18. *CDAGO Ukrayini*. F. 2. Op. 1. Od. Zb. 909. Ark. 47-zv.
19. *CDAGO Ukrayini*. F. 3. Op. 1. Od. Zb. 1531. Ark. 52-zv.
20. *CDAGO Ukrayini*. F. 3. Op. 1. Od. Zb. 1102. Ark. 15.
21. *CDAGO Ukrayini*. F. 2595. Op. 1. Od. Zb. 4005. Ark. 8.
22. Shejko V. M. (2020). *Inteligenciya i vlada v chasi Ukrayinskoyi revolyuciyi 1917—1921 rokiv*. Harkiv: HDAK.

Надійшла до редакції 13 травня 2020 року

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 025.17:[002.1:398.8]"1919/1921"

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.6(287).22-30

Альона Хайло,

науковий співробітник відділу ретроспективної бібліографії

Книжкової палати України,

e-mail: biblio@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1216-7399>

Видання пісенного фольклору 1919—1921 років у спецфонді Книжкової палати України: книгознавчий аспект

У статті досліджено видання пісенного фольклору 1919—1921 рр., котрі зберігаються у спецфонді Книжкової палати України — не відокремленої частини фонду Державного архіву друку 1917—1976 рр., що містить літературу, заборонену органами цензури (загальна кількість видань спецфонду — 17 236). Проаналізовано як окремі збірники, цілком присвячені виданню творів фольклору, так і публікації народних пісень, що увійшли до поетичних збірок із художніми авторськими текстами. Крім того, враховуючи особливості досліджуваного періоду, в розвідці також розглянуто пісенники, тексти яких можна назвати "фейкломом", або, інакше кажучи, псевдофольклором.

Для дослідження відібрано 17 видань пісенних текстів 1919—1921 рр., серед яких лише 3 назви присвячено традиційному українському фольклорові: "Десять українських народних пісень: з супроводом фортеп'яну" (1921), аранжовані Ф. Блуменфельдом; збірка "Українські народні пісні (а capella): на мішаний хор" (вип. 4, 1920), складена й аранжована П. Бойченком, та "Шкільна збірка українських народних пісень для початкових шкіл" (1919), упорядкована С. Дремцовим. Решта 14 примірників — збірки революційних і робітничих пісень: 3 видання "Боевых песен коммунистов" (усі 1919); "Песни борьбы до конца" (1919); "Робітничі визвольні пісні" (1919); "Песни Революции" (1919); "Боевые песни революции" (імовірно, 1919); "Боевые пѣсни коммунистов" (імовірно, 1919); "Сборник революционных песен" (1920); "Революційні пісні" (1921, 2-ге видання); "Під червоним прапором: робітничі революційні пісні" (1920).

Дослідивши частину спецфонду Книжкової палати України, котру складають зразки пісенного фольклору, можна зробити висновок, що в період 1919—1921 рр. відчутно скоротилася кількість видань традиційного українського пісенного фольклору, тоді як обсяги пропагандистської та ідеологічної більшовицької літератури, навпаки, стрімко зростали.

Ключові слова: пісенний фольклор; спецфонд Державного архіву друку; пісенники; фейклом; народнопісенні тексти

Об'єкт дослідження: спецфонд Книжкової палати України.

Предмет дослідження: видання пісенних фольклорних текстів 1919—1921 рр., що зберігаються у спецфонді Книжкової палати України.

Постановка проблеми: дослідження частини спецфонду Книжкової палати України, котру складають видання пісенного фольклору. Крім статистичного аналізу (кількість видань загалом, за місцем видання, видавництвом, тематикою, призначенням), здійснити книгознавчий огляд наявних у фонді збірників зазначеної тематики.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Видання пісенного фольклору 1919—1921 рр., що збері-

гаються у спецфонді Книжкової палати України, сьогодні є недослідженими, проте можемо говорити про праці й розвідки, повністю або частково присвячені історії видавничої справи та книговидання України, зокрема й виданням 1919—1921 рр.

Я. Ісаєвич у монографії "Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми" (2002) [15] вивчає історію книговидання в Україні, починаючи від рукописних книг та стародруків і закінчуючи сучасними виданнями. М. Тимошик також зосереджує увагу на історії та розвитку видавничої справи, проте не лише в Україні, а й у світі. У праці "Історія видавничої справи" (2003) [32] учений присвятив кілька окремих розділів періоду, що охоплює роки, окреслені у